

DOSSIER

EPISODIS DE LA HISTÒRIA DE FIGUERES

El referèndum de 1966 i el franquisme dels anys seixanta a Figueres

Per Albert Testart Guri^(*)

Resum

Per al règim franquista, la finalització de la Segona Guerra Mundial va comportar la necessitat de modificar l'arquitectura del seu sistema polític per adaptar-se als nous equilibris internacionals. Al mateix 1945 es proclama la Ley de Referèndum Nacional que regiria la participació del poble espanyol en afers que es consideressin d'extrema importància. Aquest fou el cas de la Ley Orgánica del Estado que se sotmeté a referèndum el 14 de desembre de 1966. Un projecte inserit dins la lògica de les transformacions econòmiques i socials dels anys seixantes fruit dels canvis de política econòmica de finals dels cinquantes. Una llei que pretenia tancar el sistema polític del franquisme per consolidar-se en allò fonamental i original per poder-se projectar més enllà de la mort del seu màxim dirigent. El referèndum fou l'instrument elegit per generar un clima de propaganda ideològica per tal de generar una acceptació en forma de consens. A l'Empordà i a Figueres, podem trobar elements paral·lels als del context espanyol, tot i que singularitzats per una estructura social i uns grups de poder diferents i en lluita per una hegemonia particular més enllà de la continuïtat del règim franquista.

Paraules clau

Franquisme, Referèndum, Referèndum 1966, propaganda política, Figueres

Abstract

For the Franco regime, the end of World War II signified the necessity to modify the architecture of its political system in order to adapt to new international balances. Already in 1945 the National Referendum Law is proclaimed which would regulate the Spanish people's participation in affairs considered of extreme importance. This was the case with the Organic State Law which was submitted to referendum on December 10th, 1966. A project embedded within the logic of economic and social transformations of the 1960s as a result of changes in economic politics of the end of the 1950s. A law that meant to defend the political system of the Franco regime by consolidating it into something fundamental and original to last beyond the death of its highest leader. The referendum was the chosen instrument to generate a climate of ideological propaganda in order to generate an acceptance in form of consensus. In the Empordà and in Figueres we can find elements parallel to the Spanish context, although distinguished by different social structures and groups of power and a struggle for a distinct hegemony beyond the continuity of the Franco regime.

Keywords

Franco regime, referendum, 1966 referendum, political propaganda, Figueres

Recepció: 23/04/2014 • Acceptació: 10/10/2014.

* Doctorand en Història. Universitat de Girona.

DOI: 10.2436/20.8010.01.153

Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, volum 45 (2014)
Albert Testart Guri

La celebració d'un referèndum per part de qualsevol govern sol ser un motiu per posar sobre la taula molts altres elements de la seva política que els estrictes que es derivarien d'una lectura literal de l'enunciat de la pregunta amb la qual s'interroga la població. Aquesta aproximació al referèndum de 1966 a la ciutat de Figueres també pretén obrir altres qüestions sobre els anys seixanta a escala local que els merament puntuals entorn a la data de la consulta. El model de control social sorgit de la guerra s'havia esgotat o era encara vigent? Les elits dirigents mantenien el mateix discurs per legitimar-se? Les transformacions econòmiques del *desarrollismo* afectaren les estructures de la ciutat? Són qüestions que necessiten una aproximació detallada per entendre correctament les característiques del final del franquisme i de la transició dins l'àmbit local més enllà del model a escala estatal o catalana.

ELS REFERÈNDUMS DINS EL RÈGIM FRANQUISTA

El règim franquista va organitzar tres referèndums, si considerem el de 1976 sobre la Llei de la Reforma Política que obrí en el seu moment una via jurídica des del propi sistema cap a la que fou transició de finals dels setanta. Aquest, ja que com els altres era part encara dels mecanismes del franquisme sense Franco, es va celebrar sota l'empara de la Llei de Referèndum Nacional de 1945. Aquell any, en què finalitzava la Segona Guerra Mundial amb la derrota definitiva de tots els qui a escala internacional van ajudar militarment a guanyar la guerra als qui es van alçar contra la República, el règim es va veure obligat, per pura supervivència, a realitzar alguns canvis que maquillessin les seves estructures identificades internacionalment des del seu origen amb el feixisme.

Sota aquestes premisses, aquesta llei de referèndum (que tindria llarga vigència) es limitava, de fet, a posar les bases legals per a la possibilitat de consultar el poble espanyol en les decisions polítiques de més transcendència (segons criteri del règim). No obstant això, no s'especificava quines serien, i sobretot des d'un punt de vista de potenciar l'aparença d'una certa homologació democràtica, es limitava a crear tan sols uns mecanismes similars al sufragi universal.

Un cop aprovada, la llei s'utilitzà per primer cop el 6 de juliol de 1947 per referendar la *Ley de Sucesión del Estado*, una de les lleis fonamentals del franquisme en la qual es proposava que el successor al capdavant de l'estat espanyol seria aprovat per les Corts a proposta, això sí, del general Franco i

sota el seu estricte control. Un Estat que es definia singularment com a social, catòlic i representatiu i que es constituïa com a regne. Un regne, pel moment, sense un rei ni una dinastia clarament definida que el regís, ja que la dita *Jefatura del Estado* es mantenia en les mateixes mans. També la llei constituïa nominalment un *Consejo del Reino* i un *Consejo de Regencia* per tal de gestionar tots els afers relacionats amb la figura de la hipotètica monarquia i que conduís el procés de successió quan arribés el teòric moment.

La segona vegada que s'utilitzà aquest mecanisme referendari fou precisament el 1966, però ja en un context tant internacional com intern molt diferent del de la postguerra mundial. Des de 1951, el franquisme havia iniciat un procés lent i intermitent de progressiva liberalització de l'economia espanyola després de més d'una dècada d'aplicar una política autàrquica, la qual era deutora d'uns principis ideològics vencedors de la guerra que havia portat Espanya a una greu situació de carències bàsiques i a unes rendes per càpita inferiors als anys republicans.

Aquell mateix any de 1951, arran de diverses protestes, que podríem singularitzar amb la vaga de tramvies de Barcelona, un nou govern promourà un tímid canvi normatiu que facilitarà la recuperació de les importacions, especialment de béns d'equip, cosa que permetrà la renovació d'un aparell productiu globalment obsolet amb el conseqüent augment derivat de la productivitat general. Aquesta liberalització s'acompanyarà amb una certa normalització de les relacions internacionals, especialment per la cobertura dels acords amb els Estats Units els quals estaven interessats a trobar suports en el marc de la guerra freda.

Tanmateix, aquesta situació de millora en relació amb els anys quaranta no responia a un model sòlid de desenvolupament. Els canvis productius, els quals no anaren acompanyats per un increment de les exportacions, comportaren un exhauriment de les divises que deixà l'Estat a punt de la fallida. Internament el règim necessità compensar les classes populars amb augmentos salarials per evitar els conflictes socials que haurien amenaçat greument la seva supervivència. Així doncs, l'espiral inflacionària conseqüent no permetia l'assignació correcta dels factors productius i mantenia un model ineficaç per al gros de la població.

Els conflictes estructurals, per tant, es mantenien. L'entrada a organismes econòmics internacionals com l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE) o el Fons Monetari Internacional (FMI) només foren factors que permeteren solucions tècniques parcials, ja que l'origen de l'estancament obeïa a causes polítiques. En definitiva, de manca

de principis rectors democràtics. Malgrat alguns intents legislatius, com la llei de convenis col·lectius de 1958 que permetia la negociació directa entre els agents sense passar per les institucions oficials, l'arquitectura del règim no es modificà en allò que el definia i l'identificava. En idèntic sentit, al mateix any també es proclamava la Llei de *Principios Fundamentales del Movimiento Nacional* que seguia negant qualsevol pluralisme liberal homologable.

Una nova crisi iniciada a finals de la dècada dels cinquanta portarà, ara sí, a una situació d'obligats canvis que els sectors del franquisme més intransigent haurà d'acceptar. Si mirem a escala local, per exemple l'any 1959, en algunes indústries del sector del metall figuerenc s'arribaren a proposar reduccions forçades de plantilla, *productores* en llenguatge del règim, d'un 60% o bé, com a alternativa, la disminució de les jornades laborals fins a només dos dies de feina setmanals. Unes mesures que afirmen públicament els seus responsables duraran "*todo el tiempo que subsistan estas circunstancias*". És a dir, la situació d'estancament global de l'economia espanyola.

LA NOVA CONJUNTURA ECONÒMICA I POLÍTICA DELS ANYS SEIXANTA

Les transformacions que s'iniciaren a partir d'aquest 1959 amb els coneguts *Planes de Desarrollo* suposaren un veritable *aggiornamento* del capitalisme espanyol però amb l'única finalitat de consolidar el règim. Foren uns canvis per mantenir el control de l'estat per part de les mateixes elits derivades de la victòria de la guerra civil.⁽¹⁾ Tot i que es modificaren substancialment els mecanismes que havien acompanyat els diferents models de creixement espanyol des de feia moltes dècades basats en un contacte estret entre món oficial i empresarial i el foment de moltes estructures monopolístiques. Així, aleshores es va reformar el model financer tot eliminant controls directes i afavorint les inversions estrangeres. Es reassignaren també els llocs de treball entre els diversos sectors econòmics per afavorir els més productius amb les conseqüents migracions interiors massives que això suposà. La fi de l'agricultura tradicional i l'èxode rural seran fenòmens que podrem observar també dins l'àmbit comarcal amb Figueres com a centre d'atracció.

1. Un detallat repàs als diversos desafiaments contra els quals diferents instàncies del règim van haver de fer front durant la dècada que s'iniciava, el podem trobar a P. Ysàs, *Disidencia y subversión. La lucha del régimen franquista por su supervivencia, 1960-1975*, Barcelona, Critica, 2004. Per a una perspectiva del tema dins l'àmbit estrictament català, C. SANTACANA, *El franquisme i els catalans. Els informes del Consejo Nacional del Movimiento (1962-1971)*, Catarroja, Editorial Afers, 2000.

Però el suposat miracle espanyol es va construir amb greus desequilibris i molt vinculat i dependent del creixement de l'estat del benestar i el desenvolupament econòmic dels països de l'Europa occidental. És a dir, basat en les exportacions limitades cap a aquesta àrea i a l'entrada de divises per turisme, a més de les remeses de l'emigració exterior. En aquest nou marc, la productivitat s'incrementa per sobre dels salaris, cosa que implicarà molt poca justícia distributiva entre les diferents classes socials. Un creixement que es basà també en models especulatius sense gran solidesa i sense efectes impositius adequats per a la hisenda pública. Aquest aspecte, fruit de la voluntat política del règim, impedirà evidentment qualsevol inversió pressupostària en serveis socials o infraestructures bàsiques per a la població.⁽²⁾

Si seguim els debats del sindicat vertical figuerenc de principis dels seixanta, podem trobar aquesta realitat perfectament reflectida. Sempre amb voluntat de controlar tots els problemes, amb la por que no s'escapi res de les mans i que no es transformi cap demanda en reivindicacions que desbordin el règim a escala local. Però, per exemple, els intents de posar remeis a una urbanització desbocada, a la millora de les comunicacions o a un increment de les necessitats educatives sempre quedava frenat apel·lant als limitats recursos econòmics disponibles. El fet que dins l'àmbit empordanès el turisme, i per tant la construcció, juguessin un paper fonamental en el model de creixement, provocà una accentuació de la percepció d'aquestes mancances.

A la memòria del Pla General d'Urbanisme de Figueres de desembre de 1959 podem llegir clarament aquestes expectatives de creixement que es convertiran en ideologia oficial: "(el pla) *Pretende dar a esta Ciudad una configuración que se adapte a sus necesidades colectivas, facilitando su ordenado desarrollo y permitiendo que este se lleve a cabo de acuerdo con las características más propias de ella y las necesidades del mundo actual y preveyendo el posible aumento de la ciudad para un futuro no lejano.*" La idea que Figueres no creix en població, perquè no hi ha habitatges, queda perfectament reflectida especialment en mirar retrospectivament l'estancament entre 1950 i 1960, quan el padró de la ciutat passà en una dècada de 15.500 a només 16.500 habitants.

2. Per una anàlisi de l'economia espanyola d'aquests anys podem encara consultar el treball pioner de J. ROS HOMBRAVELLA, *Política económica española (1959-1977)*, Barcelona, Blume, 1979. Per un context més extens, J. NADAL, A. CARRERAS, C. SUDRIA (comp), *La economía española en el siglo xx. Una perspectiva histórica*, Barcelona, Ariel, 1987.

L'aplicació a la pràctica d'aquest nou model municipal farà desaparèixer la imatge de ciutat que es configura com a tal al llarg segle XIX. El procés de subhasta del Camp de les Rodes iniciat al 1965, l'enderroc d'alguna església a principi dels setanta o el reordenament de la Rambla i del Parc Bosc seran exemples clars d'aquest procés irreversible.

És en aquest marc de canvis estructurals dins la societat espanyola, i figuerenca per extensió, que se celebrarà el 16 de desembre de 1966 el referèndum per ratificar la *Ley Orgánica del Estado*.⁽³⁾ Tot i que en alguns diaris oficials de l'endemà es podia llegir que Espanya havia votat una Constitució, el cert és que aquesta llei distava molt de qualsevol norma constitucional homologable a les democràcies de l'entorn.

El que es votà no deixava de ser només el text que s'havia sotmès a aprovació, per aclamació, per part de les Corts el 22 de novembre anterior (figura 1). Un articulat que culminava el procés d'institucionalització del règim iniciat molt temps enrere. En aquest any de celebració del trentè aniversari de l'inici de la guerra, també s'aprovà la llei de premsa i impremta per part del ministre Manuel Fraga, que suposava eliminar la censura prèvia, però que iniciava a la pràctica un període de segrestos de diaris i revistes. Així doncs, cap de les dues lleis no implicava de fet cap transformació radical del règim, sinó un intent de trobar punts de suport.

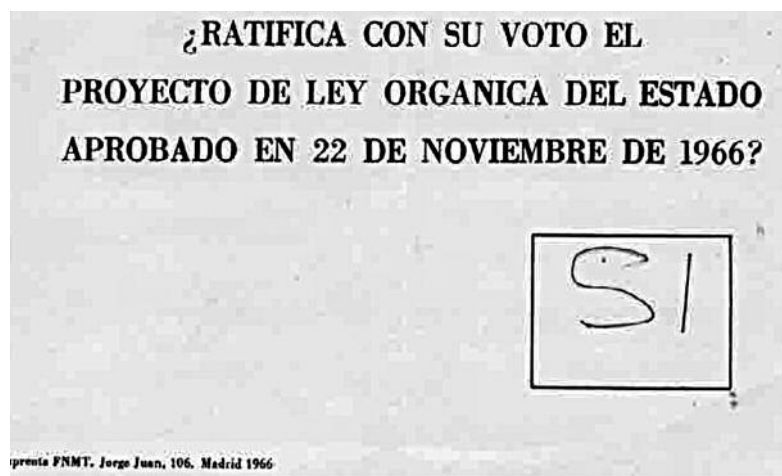

Figura 1.

3. Una anàlisi aprofundida del context en què es produí l'aprovació de la llei el podem trobar a: C. MOLINERO, P. YSAS, *La anatomía del Franquismo. De la supervivencia a la agonía, 1945-1977*, Barcelona, Crítica, 2008, p. 48-140. Des d'una perspectiva espanyola i aprofundint en les conseqüències institucionals i polítiques de la llei: C. PALOMARES, *Sobrevivir después de Franco. Evolución y triunfo del reformismo, 1964-1977*, Madrid, Alianza Editorial, 2006.

De fet, el referèndum no va ser més que una gran campanya de propaganda i d'imatge dels suposats progressos del règim. Gairebé una segona part, tot i que executada de forma més puntual, dels *Veinte y cinco Años de Paz* que s'havien commemorat oficialment el 1964. En aquest cas, no obstant això, les tècniques d'adoctrinament massiu derivades dels nous estils de màrqueting comercial foren usades de forma molt més intensa i amb intencions experimentals. Gairebé serviran de model per a la comunicació política del règim durant tota la següent dècada.

Com era propi en el règim dictatorial, en cap moment de les setmanes prèvies a la votació no es permeté cap veu crítica a nivell públic. Els lemes oficials de *Paz* i de *Progreso* contrastats amb els desastres que havia comportat la guerra (no volguda segons els colpistes, però necessària segons deien per eliminar el perill roig) no tingueren cap rival en l'escenari públic de tot Espanya.

La *Ley Orgánica del Estado*, de fet, liquidava el vocabulari totalitari i nacionalcatòlic habitual fins a aquell moment i convertia la *Falange* en *Movimiento* i el *Consejo Nacional* en una mena de cambra alta legislativa. A més a més, separava les funcions de cap d'estat i de president del govern. Introduïa unes eleccions a procuradors pel *tercio familiar*, concretament dos per província, tot i que la resta serien elegits per part del *Consejo* i pel mateix general Franco. A partir d'aquell moment, darrere d'aquest clar maquillatge institucional hi podem trobar una paraula clau: reformisme. Les lluites dins el règim seran des d'aleshores per veure qui era més reformista i qui podia portar una imatge de política d'obertura més àmplia i eficaç.

Perquè en realitat, tot i l'aparent homogeneïtat de les elits franquistes, dins les estructures del règim s'amagaven una sèrie de lluites internes per hegemonitzar el poder. Per exemplificar-ho breument, en la gènesi de la *Ley Orgánica del Estado* s'enfrontaven dues formes d'enfocar la direcció del franquisme que es podien localitzar de forma simplificada entorn el *Consejo Nacional* o de la Presidència del Govern.

LA CIUTAT DE FIGUERES EN PLENA TRANSFORMACIÓ

Així veiem com dins l'àmbit figuerenc aquest fenomen de famílies internes es podria exemplificar amb les restes del que seria el falangisme ideologitzat, que als anys seixanta havia perdut el seu pes decisiu, enfront dels diferents equips de govern municipal més vinculats als interessos econòmics emergents i orientats cap a un conservadorisme de tall més

tradicional. Alguns sectors provinents del *Frente de Juventudes* publiquen entre 1960-62 *Lealtad*,⁽⁴⁾ òrgan oficial del *Consejo Local*, on podem llegir clarament les seves intencions finalment fallides i que indiquen aquesta dicotomia interna entre els diferents aparells del règim. Per exemple, a les seves pàgines llegim que “*Queremos agrupar a los auténticos, a los más fervientes, a los más leales, a los inasequibles al desaliento*”. O també, en el que és una autèntica descripció (i reconeixement) de la crua realitat del règim a escala local: “*El Consejo Local del Movimiento no puede ser un órgano amorfo y sin vida, sino el contrario, propulsor de iniciativas y cauce por el que discurre la vida del pueblo*”. Un ideal que contrastarà amb altres sectors del franquisme que no s'estan de criticar tal com diuen en veu alta: “*Contra viento y marea nos vemos rodeados de las burlas de los conformistas*”. Aquest sector, però, mantenia orgullosament la identitat derivada de la guerra: “*aún vestimos camisa azul*”.⁽⁵⁾

Però si busquem els orígens més immediats d'aquest procés de transformació interna del règim, ens hauríem de remuntar breument gairebé una dècada abans del dia del Referèndum, concretament amb la crisi de govern del febrer de 1957, arribà aleshores a les màximes estructures del règim un nou grup que afirmava la superioritat burocràtica de l'Estat sobre qualsevol partit (totalitari o liberal) acompanyat també d'un principi, que un dels seus membres més destacats, Gonzalo Fernández de la Mora, batejà com el crepuscle de les ideologies. La dita popularment democràcia orgànica no deixava de ser aquesta barreja entre principis d'organització i aparença de servei públic amb una participació limitada i controlada de la població. Alguns teòrics van començar aleshores a dir-ne *Estado Administrativo de Derecho*, per diferenciar-lo de l'Estat social i democràtic de l'Europa liberal del moment.

Un exemple dins l'àmbit empordanès el podem trobar en la constitució, el 1962, del *Consejo Económico y Social* en el marc dels sindicats verticals per

4. Per a una completa anàlisi de la publicació, vegeu la capçalera *Lealtad* (1960-1962), a J. GUILLAMET, M. MORENO, A. TEIXIDOR, A. TESTART, *Història de la premsa de Figueres 1808-1980*, Figueres, Ajuntament de Figueres, 2009, p. 494.

5. En el mateix sentit, al setmanari oficial *Ampurdán* podem trobar en aquests anys alguns articles signats per personalitats que formaven part d'aquests grups. Els mateixos títols denotaven els intents clars de mantenir una acció propagandística en favor dels seus postulats: “*Carta a un mozo que molesta Falange*”, “*Patria es unidad de destino y no de lengua*” o “*Nuestra democracia (orgánica)*”. Uns textos que pretenien incidir directament i acceleradament en un debat poc present de forma pública, però que formava part del corrent intern d'una societat que s'allunyava dels postulats falangistes tradicionals. Per a una evolució completa d'*Ampurdán* i tot el que suposà el paper del falangisme en el món comunicatiu, vegeu: *Ampurdán* (1942-1977), a J. GUILLAMET, M. MORENO, A. TEIXIDOR, A. TESTART, *Història de la premsa de Figueres ...*, p. 420-438.

tal de demostrar que “*nuestra vida sindical trae consigo la discusión ponderada y el diálogo abierto*”. Un *intercambio de pareceres* amb voluntat d'intervenir en la configuració de polítiques de l'àmbit de les infraestructures, els habitatges o les institucions de caire formatiu, especialment laboral.

Aquest organisme actuarà entre els nous moviments socials i la canalització (i control) de les seves demandes fent-les compatibles amb l'estabilitat i la permanència del règim en les seves estructures locals. En una de les seves reunions s'autoimposaran, a nivell teòric, treure “*conclusiones para que la Administración de la Nación tenga conocimiento de las necesidades y de las aspiraciones de nuestros productores y de nuestros técnicos*”. És a dir, es plantegen una nova política econòmica “*fuertemente interventora*” més des d'uns plantejaments inspirats en el falangisme evolucionat que en un liberalisme modern i, per descomptat, gens democràtic ni representatiu.

Entre les seves línies d'actuació trobem els intents de potenciar els factors d'aprofitament de les connexions de l'Empordà amb la resta del país i els països del Mercat Comú, ateses les característiques de proximitat fronterera. Aquesta concreció del *desarrollismo* comarcal xocava de ple amb una realitat deficient. Conscients els seus membres, entre buròcrates i professionals liberals, de les debilitats empordaneses, com ara la falta d'energia, els limitats recursos de finançament, l'escassetat de terrenys industrials i, sobretot, d'uns nivells de formació globalment deficients, intentaren dissenyar i orientar polítiques públiques encaminades a resoldre tots els colls d'ampolla econòmics del territori.

No cal dir que l'èxit en els seus propòsits teòrics fou desigual. Molts de cops només es plantejà pel que fa a conferència o informes. El problema real no era només d'impuls econòmic, era sobretot de legitimitat democràtica i d'implicació ciutadana. Amb tot, la identificació de les línies de futur es podran apreciar amb el model de ciutat i de comarca que en sorgí de la transició dels anys setanta. Amb alguns temes encara avui en dia per resoldre satisfactòriament.⁽⁶⁾

Així, vist globalment, la necessitat de construir unes noves bases per legitimar el règim passava per modificar alguns principis que fins aquell moment havien estat els dominants en els discursos oficials. Es començà a donar pas a la idea de reconciliació, al fet que ja no hi havia vencedors ni

6. Una infraestructura bàsica com l'autopista, construïda a principis dels setanta, no ha completat les seves sortides a Figueres, especialment la part nord, fins ben recentment. En un retard que tingué molt a veure amb l'estructura i la mentalitat dels grups de pressió locals del moment.

vençuts, sinó una àmplia capa de població de classe mitjana que podia accedir, gràcies als sacrificis anteriors, a uns nivells de benestar fins aleshores ni somniats. Si apliquem aquests mecanismes de consens a la ciutat de Figueres, el foment del patriotisme local (comarcal) jugaria el mateix rol. Són els anys en què des de l'ajuntament s'impulsa una política monumentalista en l'espai públic, ben exemplificat en el conjunt de la plaça de la Font Lluminosa o en el nomenclàtor. També s'aprofita l'aniversari de l'atorgament per Jaume I de la Carta Pobla per commemorar-ho de forma propagandística.

Aquesta idea de progrés s'intentà transformar en tot allò que tenia d'emancipació per identificar-la amb el consum i en aparellar-la amb allò d'*orden y libertad bien entendida*. ¿Com fer-ho per ampliar la base social de suport tot i donant marges i espais per a la dissidència controlada i tolerada dins el règim? A Figueres s'optà per una política de creació d'infraestructures esportives, de facilitar l'expansió urbanística per acomodar els diferents interessos de construcció o de millora d'habitatges, de suport a espais de lleure vinculats a elements tradicionals o de foment i potenciació d'una idea de ciutat (associada a la comarca) com element de cohesió i identitat particular, especialment significativa en el marc de les arts pictòriques. La potenciació del Museu de l'Empordà, idea que es desenvoluparà als anys seixanta represa des de diferents moments del passat i que reeixí a principis dels setanta, en serà un exemple institucionalitzat d'aquesta doble intencionalitat. La naixent indústria del turisme ajudarà a fer sostenible econòmicament en el temps aquest model ideològic i també pràctica de direcció política municipal, en donar peu a l'expansió de molts elements associats a una suposada idiosincràsia local, ja sigui en clau de consum propagandístic intern o directament en forma de productes i serveis per als visitants.

Des d'aquesta perspectiva, l'alcalde Guardiola, proclamat el 1960, modulava un discurs propi que interpretava i impulsava aquests nous registres que es basaven en una necessitat d'actuar des de la proximitat de la gent i sense intermediaris orgànics. La mostra clara és una secció nova al setmanari *Ampurdán*, titulada «Correo del Alcalde», veritable marc de comunicació de les polítiques públiques dutes a terme des de l'ajuntament figuerenc per tal de guanyar legitimitat per al sistema. Una necessitat informativa que obeïa també a unes pautes en la sociologia de la comunicació local que es transformava i es modernitzava. La creació de la primera emissora de ràdio local vinculada al bisbat el 1962 o la transformació de *Vida Parroquial* en un setmanari que durant els anys

seixanta (sota una nova denominació, VP) adquiria un to menys estrictament religiós per donar pas a plomes no lligades al règim, obligava a aquestes noves formes de relació amb els ciutadans.⁽⁷⁾ Aquest enfocament local té la seva correspondència a nivell espanyol en els elements que un ministeri com *Información y Turismo* emetia en els seus dos vessants.

En definitiva, el projecte que se sotmetia a referèndum el 1966 volia simbolitzar aquesta desaparició de la política tradicional per convertir l'administració de la cosa pública en un simple mecanisme de gestió tècnic. Sota aquests principis, aplicar mecanismes propagandístics més que debat ideològic era la conseqüència lògica. El règim voldrà convèncer i crear consens a partir de la reconstrucció al seu interès del pensament dels *súbdits*.

EL PROCÉS COM A EINA DE PROPAGANDA I D'INTERVENCIÓ IDEOLÒGICA

Com en tota campanya de màrqueting, el mercat electoral se segmentà per tal de fer arribar el missatge (consigna de vot afirmatiu) des de diferents angles segons la població a la qual s'adreçava. En el cas empordanès trobem un exemple ben significatiu del que diem. Una setmana abans de la consulta, a la portada d'*Ampurdán* podem llegir dos escrits paral·lels, l'un en castellà, llengua de la publicació, i un altre, per sorpresa, en català.⁽⁸⁾ Tanmateix, el contingut no era exactament el mateix, no era una traducció literal ni molt menys.

Així, mentre la versió castellana anava adreçada a "*Ciudadanos, españoles todos*"; la versió catalana parlava per als "Ciudadans de tos els estaments". Als primers s'apel·lava a la qualitat de vida que s'havia assolit, per contra, als segons, es feia esment a la pau assolida. I es rematava d'una manera ben curiosa. L'ésser *privilegiat* que governa al qual se li devia la situació de benestar era, per una banda Francisco Franco i, per l'altra, Francesc (!) Franco. S'usà puntualment una llengua diferenciada i uns missatges que es consideraven més escaients per arribar a poblacions vistes amb sentiments i posicions socials diverses.

7. Per a una evolució completa de *Vida Parroquial* durant el franquisme, vegeu: "*Vida Parroquial*" (1939-1974), a J. GUILLAMET, M. MORENO, A. TEIXIDOR, A. TESTART, *Història de la premsa de Figueres ...*, p. 406-417.

8. *Ampurdán*, núm. 1242, de 7 de desembre del 1966, p.1. Sota el títol de "*Previsión de futuro*" s'indicava que "*La Ley Orgánica del Estado es un paso adelante en la democratización política, en la concreción del Movimiento, como levadura del progreso nacional y una previsión de los cauces sucesorios*". També, que "*la empresa actual de paz queda asegurada hacia la vida histórica del mañana, por encima de toda dificultad, para culminar la ingente labor de mejora social que comenzó hace treinta años*".

Per arribar al mateix objectiu, aconseguir el vot afirmatiu, no calia una uniformitat completa en el format propagandístic.

En el mateix sentit, durant la campanya trobarem diferents eslògans encaminats a mostrar els beneficis i els èxits de les polítiques de benestar i de justícia social que des de l'Estat s'estaven realitzant des de feia anys. Per exemple, imatges relacionades amb el món agrari com ara les infraestructures de regadiu o millores tècniques (figura 2) que comportaran tot tipus de conseqüències positives per al conjunt de la població: pa, seguretat, avenir, pau.... (figura 3).

Però també, el referèndum servirà per identificar el Sí amb la figura de Franco i reforçar el seu paper personal tot demostrant que el règim s'aguantava sobre unes bases quantitativament importants i sòlides.⁹ Ho podem veure en diferents models de fulls volants i cartells propagandístics

Figura 2.

9. Per a una aproximació, la propaganda del règim durant el Referèndum es poden visionar els següents vídeos: http://www.dailymotion.com/video/xawzb5_franco-y-el-referendum-de-1966_fun i <http://www.rtve.es/filmoteca/no-do/not-1250/1473485/>. En el primer, comprovem com el discurs de Francisco Franco del 13 de desembre de 1966 és un exemple de la idea que el règim s'ha sacrificat pel país i que segueix protegint els espanyols dels perills del món actual en un clima de pau. També d'una imatge de la família unida i en harmonia. En el segon, els resultats presentats pels mitjans oficials destacaran la participació massiva per part de totes les classes socials i la identificació del Sí amb el suport al dictador.

Figura 3.

Figura 4.

impresos i distribuïts arreu (figura 4). Les lleis que garantien el desenvolupament per a tota la població de cara al futur estaven directament relacionades amb el general (figura 5 i 6), en definitiva amb l'origen del règim: la guerra civil. Passat, present i futur es volien unir en aquest acte de participació ciutadana.

La idea de família com a nucli de convivència i de seguretat personal, d'arrel culturalment catòlica, era explotada pel règim com un element mobilitzador i justificatiu de les seves polítiques: el futur es lligava amb els fills a través del sacrifici del passat (figura 7). I des de la mateixa perspectiva tradicionalista s'intentava influir en la condició femenina vinculada a la llar (figura 8) i se la induïa al vot des de la imposició d'un deure més vers el nucli afectiu particular.

El resultat final del referèndum proclamat oficialment pel ministre Fraga donà a nivell espanyol 18.500.051 vots al sí (95,06%) i només 346.745 vots al no (1,7%). A Figueres els percentatges foren similars, 11.986 vots per sí (93,97%) i 235 vots pel no (4,11%), amb una participació declarada del 90,44%. Unes xifres que aproximadament es repetirien arreu del territori espanyol amb algunes excepcions especialment en zones de més concentració urbana. Tot i que el refús o la no acceptació del projecte i implícitament del règim, es manifesta de diverses formes més enllà de l'abstenció. Així el vot en blanc a la ciutat de Figueres arribà al 4,1% que corresponia a 525 paperetes. Però també alguns dels vots nuls

Figura 5.

Figura 6.

Figura 7.

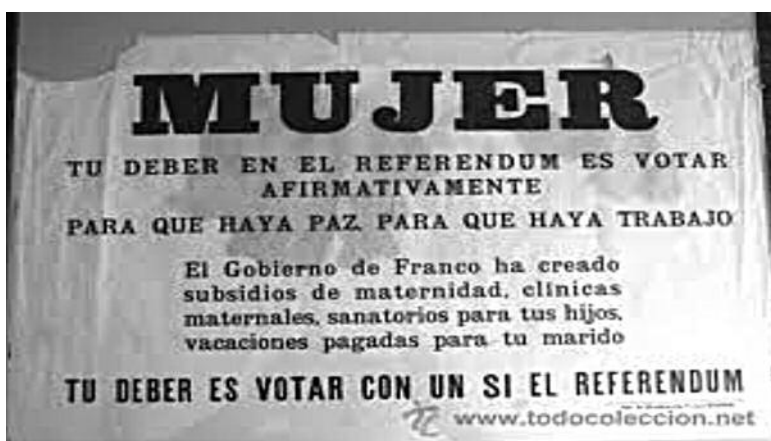

Figura 8.

expressaven, alguns ben activament (figura 9), l'oposició al sistema vigent.

No obstant això, totes aquestes dades s'han de prendre des del que són, números extrets de les eines propagandístiques del règim. Per assolir aquesta participació s'havien mobilitzat tots els mecanismes possibles per incentivar/coaccionar el vot. Des d'haver de mostrar la certificació del vot a l'empresa (figura 10) fins a vincular-lo a futures ajudes socials o amb un desplegament logístic al carrer i aprofitant tots els espais de sociabilitat majoritaris (figures 11 i 12).

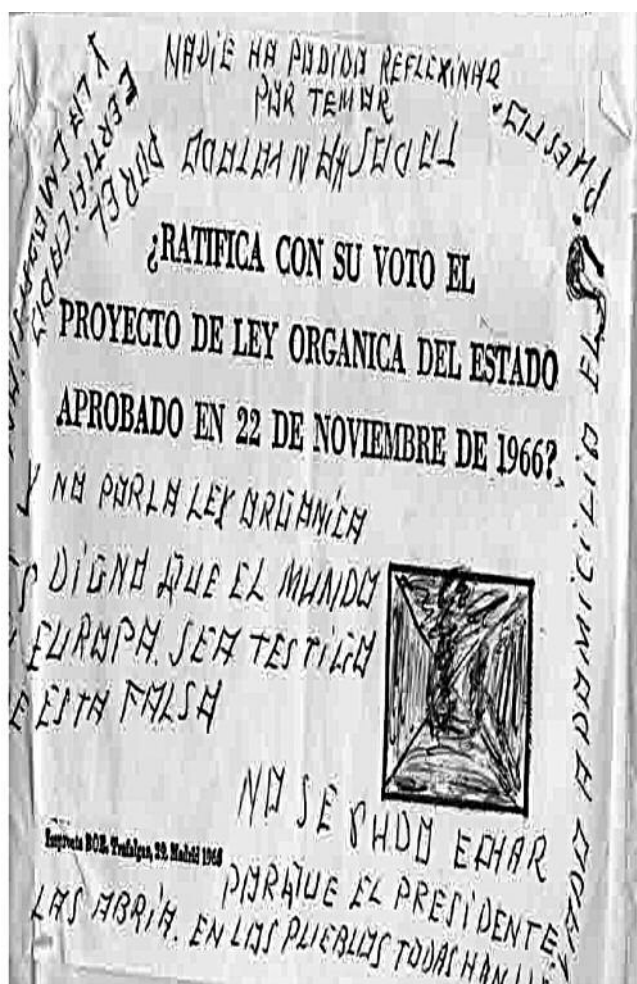

Figura 9.

Figura 10.

Fet l'escrutini, al setmanari oficialista empordanès hi podem trobar en l'escrit de portada, encapçalat per un explícit i significatiu “El Ampurdán ha dicho SI”, tota la retòrica del franquisme del moment: “A pesar de las campañas de fuera y de dentro recomendando el abstencionismo en el referéndum éstas han fracasado por completo”, “Los Hombres ampurdaneses han votado a conciencia como Hombres libres y han dicho SI porque quieren paz, la convivencia y la libertad”, “Han reconocido una vez más que Franco ha sido el hombre que les ha dado todo lo que ha podido.”⁽¹⁰⁾

Figura 11.

Figura 12.

10. *Ampurdán*, núm. 1.243 de 14 de desembre del 1966, p. 1.

Aquesta necessitat de generar un clima de consens polític arran del procés del referèndum i d'aplicar-lo en el context local tenia una lògica similar a l'espanyola. Aquí, però, es dirimia l'intent d'hegemonia d'una visió i d'una pràctica molt concreta de com resoldre els conflictes interns de la societat figuerenca (i de retruc empordanesa) per mantenir la cohesió i el consens entorn als grups d'interès vinculats al règim. De com incorporar al sistema el número més gran possible de gent sense transformar-lo realment. En definitiva, de liderar la ciutat durant el futur immediat.

Perquè els problemes i les necessitats de cada grup de poder local eren diferents i cada cop estaven més desidentificats amb moltes de les premisses originals del règim en el seu conjunt, ja que es començaven a veure desfasades per poder mantenir l'*status quo* en una societat canviant. La idea de món local, recordem els principis de *figueresismo* o qualsevol altra mostra d'essència empordanesa potenciat des de feia anys, era un mecanisme ben útil per aquests propòsits. Una mostra d'aquesta ideologia del franquisme tardà figuerenc el podem trobar en aquest text de 1970 al setmanari *Ampurdán*: *“La vida local representa, de cara al porvenir nacional, una fuerza de primer orden. El futuro español será, en buena parte, lo que sea su vida local. En primer lugar, la del contraste de validez histórica de todo el sistema político, en segundo lugar la de construir la plataforma de lanzamiento de los intereses económicos y sociales de la nación”*.⁽¹¹⁾

CONCLUSIONS

Definitivament, doncs, no es generaven nous missatges globals per part del règim. S'havien esgotat. El franquisme acabà sent la suma d'interessos locals (també sectorials) dispersos i no sempre unificats. D'una banda, sectors arrelats en una cultura falangista i partícips d'unes estructures oficials i burocràtiques de poder. De l'altra, grups emergents econòmicament i professionalment que buscaven el seu espai en la direcció de la societat amb una mentalitat reformista, però sense modificar res d'estructural que hauria fet més complicat les seves potencialitats com a nova elit. Els anys seixantes posen en evidència algunes incompatibilitats entre diferents sectors del règim els quals, tot i no estar estrictament organitzats, sí que divergien en les seves polítiques i orientacions públiques, especialment pel

11. “Vida local”, a *Ampurdán*, núm. 1.397 de 7 de gener del 1970, p. 5.

que fa a la seva adaptació a les noves circumstàncies i, sobretot, a les expectatives d'evolució posterior.

Només es podrà trobar un model global de futur des de les forces i moviments provinents de l'oposició al règim que integraven, també ells, diferents sensibilitats. No obstant això, ho faran des d'una altra legitimitat: la democràtica i intentant recuperar valors i formes d'actuació que s'emmirallaven en el record republicà i en els models d'una Europa en creixement econòmic i liberalització social. Però haurem d'arribar a la dècada dels setanta per trobar a escala local actuacions i estructures mínimament organitzades i realment condicionadores del procés de canvi.

